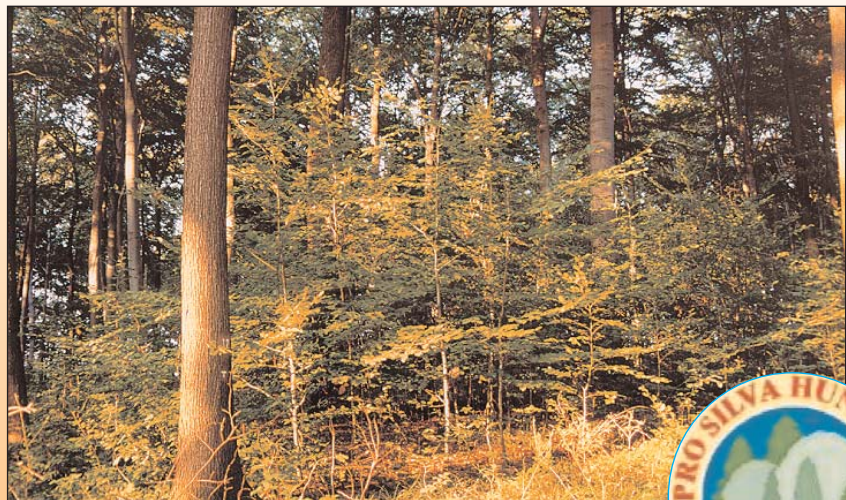

Az őshonosság megítélése

Az őshonosság kérdésköre

Az őshonosság biogeográfiai-vegetációtörténeti kategória, megítélése tér-idő dimenzióban lehetséges. Az őshonosság bizonyítása közvetlen és sokféle közvetett bizonyítékkal történhet. Általában annál könnyebb az őshonosságot bizonyítani vagy elvetni, minél nagyobb vizsgált területről van szó.

Időkorlátnak azt fogadjuk el, hogy a faj (taxon) az adott természetföldrajzi területen a Bükk I. kor vége óta természetesen előfordul vagy előfordult. Mint ismeretes, az utolsó eljegesedés óta felmelegedések és lehűlések, csapadékosabb és szárazabb időszakok váltogatták egymást, melynek következtében a fajok előrenyomultak vagy visszahúzódtak, esetleg el is tűntek. A Bükk I. kor vége – tehát mintegy 2800 év – óta természetföldrajzi régióinkban a makroklima jellemzői közel állandóak, új fa- vagy cserjefaj a környező régiókból nem tört be a Kárpát-medencébe, a korábban természetes úton megtelepedett fás növények terjeszkedési-visszahúzó-dási dinamikáját meggátolják az antropogén beavatkozások (főleg az erdő-, mező- és vízgazdálkodás), ezért az őshonos dendroflóránk – a kipusztulásokat leszámítva – nem változott a fenti időpont óta. Például a cirbolyafenyő (*Pinus cembra*) és a törpefenyő (*Pinus mugo*) a jégkorszak idején természetes úton – azaz őshonosan – előfordult hazánk mai területén. A felmelegedés következtében állományaik visszahúzódtak, majd kipusztultak, s a Bükk I. kor végén már nem éltek itt. Így ma már nem tekinthetők őshonosnak.

Területi korlátnak azt fogadjuk el, hogy a faj (taxon) természetes elterjedé-

si területe (areája) részben vagy egészben fedje az adott területet. Ez utóbbi lehet természetföldrajzi egység (pl. Kárpát-medence) vagy politikai-közigazgatási egység (pl. Magyarország). Ha a természetes elterjedési terület csak részben fedti az adott területet, akkor a taxon areahatára átmegy azon, s csak a fedvényen van értelme őshonosságról beszélni. Ha teljesen fedti azt, akkor az adott területen mindenütt őshonosnak tekintendő. Az előző esetben az adott területen (legtöbbször Magyarországon) belül konkrétan meg kell adni azokat a természetföldrajzi egységeket, ahol az őshonosságot értelmezzük.

A következő példákkal világítjuk meg ezt:

1. Az ezüst hárs (*Tilia tomentosa*) Magyarországra nézve őshonos fajnak tekinthető. Ha finomabb felbontásban vizsgáljuk ezt a kérdést, akkor csak a Dél-Dunántúlon, a Nyírségen és a Beregi-sík szigethegyein van természetes előfordulása, tehát ha az ország többi részén felbukkan, akkor ott nem őshonosnak (tájidegennek) értékelendő.

2. Bizonyos fajok természetes terjedésük során csak hazánk bizonyos tájegységéig jutottak el, úgymint a cser (*Quercus cerris*) az Északi-középhegységben a Hernád vonaláig, vagy a virágos kőris (*Fraxinus ornus*) a Bükk hegységig. Az utóbbi évszázadok tájkiélése és -használata nagy valószínűséggel meggátolta és a jövőben is meggátolja spontán terjeszkedésüket, így a fenti határoktól keletre természetes úton – őshonosan – már nem fognak felbukkanni, annak ellenére, hogy a külső zavarásoktól mentes természetes

növénytakaróban ez egy valószínűsíthető folyamat lenne.

Az idő- és területi korláton kívül figyelembe kell még venni a *termőhelyi (társulási) korlátot* is, ami abban is különbözik az előző kettőtől, hogy amíg azok a fajra (taxonra) vonatkoztak, addig ez utóbbi a faj (taxon) állományaira értelmezendő. Adott területen belül – melyet teljes mértékben fed a természetes elterjedési terület – csak akkor van értelme őshonosságról beszélni, ha a faj állományai a nekik megfelelő termőhelyen (társulásban) találhatók. Amennyiben ezek – nyilván antropogén hatás következtében – nem a nekik megfelelő termőhelyen (társulásban) találhatók, úgy *termőhelyidegen (társulásidegen)* állományokról van szó. Például a bükkösök termőhelyén korábban sokféle létesítettek cseres állományokat. A cser az adott területen (pl. természetföldrajzi kistájban) lehet ugyan őshonos, de a bükkösök termőhelyén természetes módon nem tenyészik, így ezek az állományok termőhely(társulás)idegenek.

A *taxonkorlátot* azért kell figyelembe vennünk, mert több fajnak önálló elterjedési területtel rendelkező alfaja van, melyik közül nem biztos, hogy mindegyik természetesen előfordul az adott területen. Az alfaj (subspecies) őshonosságát a fajokéhoz hasonlóan kell megítélni és kezelni. Például a kocsányos tölgy (*Quercus robur*) hazánk területén őshonosnak minősítendő faj. Ugyanakkor a szlavón tölgy alfaja (*Q. r. subsp. slavonica*) – melyet hazánkban is ültetnek – csak a Dráva és Száva között található meg természetes úton, őshonosan. A szlavón tölgy alfaj ezért ha-

zánk mai területén nem őshonos (tájidegen).

Fenti okfejtés alapján az őshonosság definíciója az alábbi:

Őshonosak azok a fajok (taxonok), amelyek az utolsó klímaváltozás (Bükk I. kor vége, i.e. 800) óta a Kárpát-medence természetföldrajzi régiójában, illetve annak egy adott tájegységében természetesen – nem behurcolás vagy betelepítés révén – előfordultak vagy előfordulnak, s a rájuk jellemző termőhelyeken (társulásokban) található meg.

A definíció alapján meghatározhatjuk a nem őshonosság (tájidegenség) kritériumait is. Nem őshonos (tájidegen) az a taxon, amely:

- korábban ugyan élt az adott területen, de a Bükk I. kor végéig (i.e. 800-ig) természetes módon kipusztult onnan;

- más természetföldrajzi régióból az adott területre (ahol természetes módon nem fordul elő) tudatosan behozott, betelepített vagy nem tudatosan behozott, behurcolt (adventív);

- őshonos faj genetikailag módosított klónjaiból áll.

Az első két csoportba tartozó taxonokat *idegenföldieknek*, *idegenhonosaknak* is nevezhetjük. A harmadik kritériumot általában nem szokták figyelembe venni, ezért néhány példán keresztül világítjuk meg:

1. A fehér nyár (*Populus alba*) Olaszországban szelektált fajtája a 'Villafranca' (= 'I-58/57'). Ez a monoklón fajta – melyet hazánkban is ültetnek – sehol sem tekinthető őshonosnak, annak ellenére, hogy maga az alapfaj nálunk az.

2. A fehér fűz (*Salix alba*) Alsó-Duna-ártéren szelektált fajtái ('Bédai egyenes', 'Csertai', 'Pörbölyi') egy- vagy kétklónú fajták. Bár hazánk területéről kerültek ki, a genetikai módosítás ellenére semmi esetre sem tekinthetők őshonos taxonoknak.

Eltérően kell megítélni viszont a magtermesztő ültetvényekben, magtermelő állományokban megtermelt szaporítóanyagot, illetve a klónkeverékeket. Az előbbi két esetben – az anyafák, illetve az állományok kiválasztása ellenére – a generatív szaporodás, a szabad rekombináció adott. A klónkeverékek akkor fogadhatók el az őshonosság szempontjából, ha azok kellő számú, az adott természetföldrajzi régióból szelektált klónból állnak. Legnehezebb a kellő számot definiálni, mivel az ilyen irányú genetikai vizsgálatok még nem nyújtottak elegendő információt. Elsősorban feltételezés alapján az a klónkeverék fogadható el őshonos-

nak, amely legalább 20, az adott régióban szelektált klónból áll. Hazánkban a fekete nyár és a fehér fűz esetében képzelhető el a klónkeverék alkalmazása olyan területeken, ahol az őshonosság kritériumát figyelembe kell venni.

Az őshonosság megítélésén túl figyelembe veendő egyéb szempontok

Beszélhetünk még *társulásköltési korlát*ról is abban az esetben, ha az ún. állományalkotó faj (taxon) a természetes elterjedési terület peremén (az area periférián) vagy a termőhelyi tartományának határán (határtermőhelyeken) nem szálanként, kisebb csoportokban, hanem telepített (többé-kevésbé egyetlen) állományokban található. Ezeket *tájidegen állományoknak* minősíthetjük. Példák erre:

1. A lucfenyő (*Picea abies*) őshonossága Nyugat-Dunántúl (Soproni-hg., Kőszegi-hg., Vend-vidék) hűvösebb patakvölgyeiben feltételezhető, tehát az area periféria egy szakasza itt fut végig. Ez a megjelenés azonban csak szálankénti, kis csoportokban előforduló lehet, s itt már nem képzelhető el az állományalkotó szerep. Az ide ültetett lucfenyvesek – a lucfenyő feltételezett őshonossága ellenére – tájidegen állományoknak minősülnek.

2. Dombvidéki és középhegységi bükköseinkben a kocsánytalan tölgy elegyfaaként rendszerint – őshonosan – előfordul. A bükkösöket, a bükk fájának akkori rossz piaci megítélése, nehéz megmunkálhatósága miatt, korábban több helyen a korábbi igényeknek jobban megfelelő, hasznosítható kocsánytalan tölgygel váltották fel, azaz termőhelyi tartományának határán állományokat létesítettek ebből a fajból. Ezek az állományok szintén tájidegennek minősülnek.

Nem elhanyagolandó szempont a *származási korlát* sem. A definíció szerint származásnak tekinthető az a populáció, amely genetikailag kielégítően egységes és amelytől (szignifikánsan) eltérő genetikai tulajdonságú más populációk különíthetők el. Mivel fajokainkról részletes genetikai adatok általában nem állnak rendelkezésre, így a származási körzetek (szaporítóanyag-termesztési és -felhasználási körzetek) kijelölése – a gyakorlati szempontokat is figyelembe véve – populációgenetikai, chorológiai és ökológiai alapon történik. A hazai, erdőgazdasági szempontból fontos fafajoknál általában 3–6 származási körzetet különítettek el (*Mátyás*, 1993). Fokozott

kíváncsi lehet, hogy a szaporításra kerülő fafajok szaporítóanyagait a származási körzeten belül használják fel, s az ne jusson el más származási körzetbe, azaz ott *idegen származást* ne alkalmazzanak. Például a kocsánytalan tölgy (*Quercus petraea*) esetében 4 származási körzetet (Északi-khg., Dunántúli-khg., Nyugat-Dunántúl, Dél-Dunántúl) különítettek el. Ma is gyakran előfordul, hogy például a Dél-Dunántúlon megtermelt makkot az Északi-középhegységben használják fel erdőültetésre, ami oda idegen származás bevitelét jelenti.

Bartha Dénes

A braziliai őserdők jövője

Környezetvédő csoportok tiltakoznak a brazil törvényhozás épületénél az Amazonas esőerdőit védő törvény tervezett megváltoztatása miatt. Az új törvény engedélyezné a gazdálkodóknak, hogy az erdő ötven, sőt esetleg nyolcvan százalékát mezőgazdasági termelésre alkalmas területté alakítsák. A jelenlegi törvény erre legfeljebb 20 százalékot engedélyez. José Sarney Filho brazil környezetvédelmi miniszter figyelmeztetett, hogy az Amazonas jövője forog kockán. A törvénymódosítást a földtulajdonosok befolyásos lobbija támogatja, amely szerint a jelenlegi korlátozások akadályozzák Brazília fejlődését. A törvényről még ebben a hónapban szavaz a brazil parlament.

(Heti Válasz)

Az erdeifenyvesek természetes felújításáról

Németországban idős erdeifenyvesekben ekével sáros talaj-előkészítést végeztek. 12 évvel később nm-ként 1,6 db fácskát találtak. A sikeres felújításhoz az idős állomány 0,5-ös záródása jelentette az optimumot. Nem annyira a fényviszonyok miatt, mint inkább a ritkább törzsszámmal együttjáró kisebb gyökérkonkurrencia és intercepció veszteség miatt lehetett sikeres.

Az eljárást egykor *Páll Endre* is alkalmazta nálunk a zalai fenyesekben. Kár, hogy ma már erre ily módon kell emlékeztetni a szakközönséget.

(Hiv. R. Petersen: Kiefernverjüngung unter Schirm. Forst u. Holz. 2001. 7. 220–226.)

Dr. Szodfridt István